

De grafkronen van Oldenzaal

GROENE SCHEDELS

Oldenzalers zijn duizend jaar lang rond de Sint-Plechelmusbasiliek begraven. Van sommige skeletten zijn de schedels tegenwoordig groen verkleurd. Deze doden droegen bij hun teraardebestelling een zogeheten grafkroon.

Hoe groene vlekken inzicht geven in een haast

vergeten ritueel. ELLEN EDENS, RAPHAËL G.A.M. PANHUIJSEN

✂ JOSÉ SCHREURS

De Sint-Plechelmusbasiliek in de Overijsselse stad Oldenzaal is omgeven door een plein. Toen dit in 2011 en 2012 opnieuw werd ingericht onderzochten archeologen de zone waar grondwerkzaamheden plaats gingen vinden. Onder de stenen van het plein ligt namelijk een van de oudste christelijke kerkhoven van Oost-Nederland. Het gebied rond de kerk is ruim duizend jaar in gebruik geweest als begraafplaats, tot 1829. Er zijn in de loop van de tijd meer dan dertigduizend mensen begraven.

De archeologen groeven maar liefst 2750 skeletten op. Van ongeveer 250 daarvan documenteerden zij bijzondere kenmerken. Zoals een groene verkleuring, die bij 127 skeletten te zien is. In de meeste gevallen gaat het om de schedel. Onderzoek bij

de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed toont aan dat de verkleuringen veroorzaakt zijn door oxiderend koper. Bovendien bestaan de fragmenten metaaldraad die in sommige graven rond het hoofd zijn gevonden voor een groot deel uit koper. Dit zijn ongetwijfeld sporen van zogenaamde grafkronen.

Ongetrouwde status

Grafkronen vertonen sterke gelijkenissen met de kronen die vroeger op bruiloften gedragen werden. Net als bruiloftskronen verwijzen grafkronen daarom waarschijnlijk naar de maagdelijke of ongetrouwde status van de drager. Een ongehuwde met een kroon op begraven kwam vooral in Nederland en omliggende landen voor, tussen de zestiende en de twintigste eeuw. Dit ritueel wordt tegenwoordig vaak in verband gebracht met jonge, ongetrouwde meisjes. Uit beschrijvingen door tijdgenoten en archeologisch onderzoek echter blijkt dat alle soorten ongehuwden, ongeacht hun leeftijd en geslacht, een kroon meekregen, zowel in protestantse als in katholieke kringen. De Duitse onderzoeker Juliane Lippok concludeert bovendien dat grafkronen gezien moeten worden als een luxeproduct en dus wijzen op een hogere sociale status.

De meeste grafkronen bestonden uit een raamwerkje van verzilverd of verguld koperdraad, waaraan gevlochten bloemen, bladeren en twijgjes waren bevestigd. Ook zaten er vaak papieren bloemen, papieren lintjes, kralen en soms kruiden in. De kroon werd op het hoofd van de overledene gezet of als een krans van schouder tot schouder rondom het hoofd gelegd. Soms kreeg hij een plek op de kist of op het graf, waar wij nu nog grafkransen neerleggen. Bovendien werd er op of rondom de overledene reflecterende decoratie gestrooid, zoals kleine stukjes glas, tin of goud- en zilverpapier. Deze glinsterende versieringen zorgden er

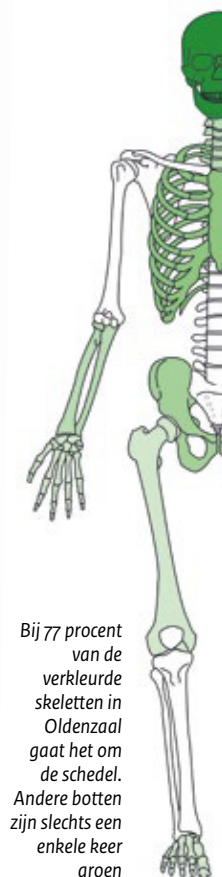
FOTO: LANDESMUSEUM WUERTTEMBERG, PETER FRANKENSTEIN EN HENDRIK ZWIETASCH

Op haar doodsbed in 1679 droeg de dochter van hertog Eberhard III een grafkroon

FOTO ELLEN EDENS

Bij 77 procent van de verkleurde skeletten in Oldenzaal gaat het om de schedel. Andere botten zijn slechts een enkele keer groen

TEKENING ADC

bij kaarslicht voor dat de dode er tijdens de wake sprookjesachtig, als een engel uitzag. Op foto's is de overledene meestal helemaal in het wit gekleed en versierd met kransen en witte bloemen.

Herkennen

Omdat bloemen, bladeren en papier vergankelijk zijn, is het moeilijk om restanten van grafkronen terug te vinden. Een nu lopend onderzoek naar de kronen van Oldenzaal is bedoeld om te ontdekken hoe archeologen deze beter kunnen herkennen. Er zijn 49 skeletten met groene verkleuringen geselecteerd. Aan de hand van duidelijke overblijfselen van een grafkroon is een lijst kenmerken opgesteld, waarmee de sporen van minder goed bewaarde exemplaren kunnen worden herkend.

In de meeste gevallen zijn groene vlekken de enige sporen van een grafkroon

De meeste grafkronen bestonden uit gevlochten bloemen, bladeren en twijgjes

Het volgende voorbeeld laat zien hoe gedetailleerd onderzoek de resten aan kan tonen. Het gaat om het skelet van een jongen of meisje, overleden toen hij of zij tussen de 13 en de 17 jaar oud was. De enige sporen van een grafkroon zijn groene verkleuringen op het achterhoofd. Aan de voorzijde van de schedel is er geen groen te zien. In eerste instantie lijkt er dan ook geen sprake te

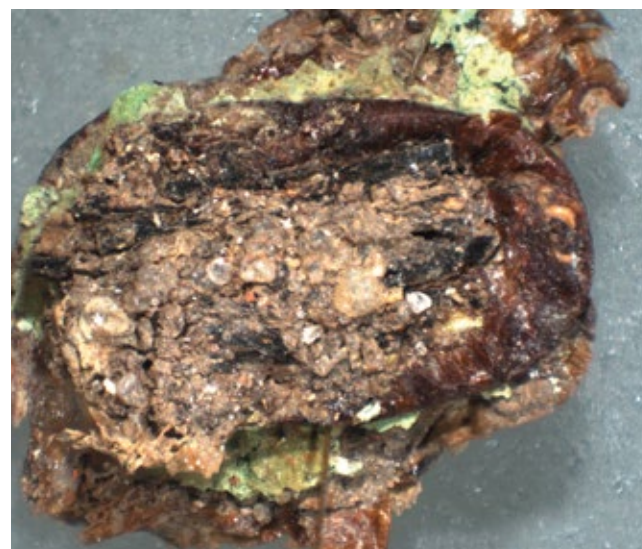
zijn van een kroon. Maar ook beide ellebogen, de borstkas, de linkerpols en de achterkant van het bekken zijn groen verkleurd. Dit is vermoedelijk door een grafkrans veroorzaakt, die op het lijk lag, aangezien er ook plantaardig materiaal op deze plaatsen is aangetroffen. Dat de achterkant van het bekken is verkleurd geeft aan dat de overledene waarschijnlijk op een tweede krans lag.

Ovale versieringen

Onder een microscoop blijkt dat een van de plantaardige fragmenten, een ovale decoratie, gevouwen is van grassprietten. Dat geldt ook voor andere stukjes, maar die zijn helaas te fragmentarisch om er een vorm in te herkennen. Een grasvormpje op de achterkant van het bekken is ook ovaal. Deze ovale versieringen, aangetroffen in combinatie met koper, zijn vermoedelijk onderdeel van een van de twee kransen. Met de microscoop konden de onderzoekers nog meer details bestuderen. Er blijken namelijk op de schedel en op het bekken kleine, dunne stukjes glas te zitten. Ze zijn kleiner dan een millimeter en met het blote oog bijna niet zichtbaar. Dit glas is hoogstwaarschijnlijk gebruikt als reflecterende decoratie. Tot slot is er bij de schedel een koperen ringetje ontdekt, ook met plantenresten. Uit een micro-CT-scan blijkt dat het om een koperdraadje gaat, dat tot een ringetje is gewikkeld. Mogelijk lagen er meer van dit soort versieringen, maar die zijn niet teruggevonden.

Hoewel er in dit graf dus geen duidelijke resten van een kroon rondom het hoofd aangetroffen zijn, lijken de vondsten sterk op grafkransen te wijzen. Duidelijk wordt dat je zelfs kleine zaken als grasspriet-ovaaltjes, glasflinters en een ringetje, samen met groene verkleuringen als de overblijfselen van een grafkroon of grafkrans kunt interpreteren. Het onderzoek is nog in volle gang, maar uit de voorlopige resultaten blijkt dat ook in Oldenzaal niet alleen meisjes met een grafkroon werden begraven. Ook volwassenen, en dan ook mannen, kregen er een mee. Dankzij de methode die tijdens dit onderzoek ontwikkeld is, kunnen we in meer gevallen aantonen dat er een kroon aanwezig was en komen we meer te weten over de samenstelling ervan. Dit onderzoek laat zien hoe onze voorouders in een niet zo ver verleden omgingen met de dood. De uitgebreide zorg die zij aan dit grafritueel besteedden, maakt duidelijk dat ook toen de dood een ingrijpende gebeurtenis was. ■

Ellen Edens is student archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, Raphaël G.A.M. Panhuijsen is fysisch en forensisch antropologisch onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam en José Schreurs is adviseur archeologie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, e.edens@student.rug.nl, raphael.panhuijsen@gmail.com & j.schreurs@cultureelerfgoed.nl.

Dit grasspriet-ovaaltje was onderdeel van een grafkrans